

O'QUVCHILARDA TANQIDIY VA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Djumakova Gulandom Xalbayevna
Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy
tumani MMTBga qarashli 70-sonli
umumta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik omillari tahlil qilinadi. Tanqidiy va ijodiy fikrlashning shaxs rivojlanishi, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni samarali hal etish hamda innovatsion g'oyalarni yaratishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning intellektual salohiyati, motivatsiyasi, qiziqishlari, emotsional holati va ijtimoiy muhitining fikrlash jarayonlariga ta'siri ochib berilgan. Maqolada ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish, mustaqil fikrlashga undash, muammoli vaziyatlar yaratish va ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash orqali tanqidiy hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali yo'llari bayon etilgan. Tadqiqot natijalari o'quvchilarning tafakkur faolligini oshirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, tafakkur, psixologik omillar, o'quvchilar, motivatsiya, intellektual rivojlanish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyat, innovatsion yondashuv, kreativlik, emotsional rivojlanish, ta'lim jarayoni, interaktiv metodlar, kognitiv faoliyat, shaxs rivojlanishi, ijodkorlik, refleksiya.

Kirish

Bugungi globallashuv va tezkor texnologik rivojlanish sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish faqatgina tayyor bilimlarni egallash bilan emas, balki ularni tahlil qilish, qayta ishlash va yangi g'oyalar yaratish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tanqidiy fikrlash — bu olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni baholash, asosli xulosalar chiqarish va mantiqiy qaror qabul qilish qobiliyatidir. Ijodiy fikrlash esa yangi g'oyalar yaratish, noodatiy yechimlar topish va muammolarga innovatsion yondashish bilan tavsiflanadi. Ushbu ikki turdagi fikrlash bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'quvchining intellektual rivojlanishida muhim o'rin tutadi. O'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashning shakllanishi ko'plab psixologik omillarga bog'liq. Jumladan, motivatsiya, qiziqish, emotsional barqarorlik, o'ziga bo'lgan ishonch, kognitiv qobiliyatlar va ijtimoiy muhit ularning tafakkur rivojiga

bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchida o'rganishga bo'lgan ichki qiziqish va faol kognitiv pozitsiya shakllangan bo'lsa, u yangi bilimlarni chuqurroq anglaydi va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Ta'lim jarayonida o'qituvchining roli ham juda muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rag'batlantirishi, ularni tayyor javoblar bilan cheklab qo'ymasligi, balki muammoli vaziyatlar yaratish orqali ularning fikrlash jarayonini faollashtirishi lozim. Interaktiv metodlar, bahs-munozaralar, loyihaviy faoliyat va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim muhitida axborot oqimining ko'pligi o'quvchilardan tanlab olish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini talab etadi. Bu esa tanqidiy fikrlashning ahamiyatini yanada oshiradi. O'quvchi turli manbalardan olingan ma'lumotlarni solishtira olishi, ularning ishonchliligini baholashi va mustaqil xulosaga kelishi zarur.

Asosiy qism

O'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni tahlil qilish, baholash, solishtirish va yangi g'oyalar yaratish qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Psixologik jihatdan bunday fikrlash turi o'quvchining kognitiv faolligi, motivatsiyasi, emotsional holati va ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog'liqdir. Tanqidiy fikrlash o'quvchining ma'lumotlarni chuqur tahlil qilishi, ularning to'g'riligini tekshirishi, mantiqiy asoslangan xulosalar chiqarishi va mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Ijodiy fikrlash esa mavjud bilimlarga tayangan holda yangi g'oyalar yaratish, noodatiy yondashuvlarni qo'llash va muammolarga original yechim topish bilan tavsiflanadi. Ushbu ikki turdagi fikrlash bir-birini to'ldiradi va o'quvchining intellektual rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirishda bir qator psixologik omillar muhim ahamiyatga ega. Ulardan biri — motivatsiya hisoblanadi. Ichki motivatsiyasi yuqori bo'lgan o'quvchilar bilim olishga faol intiladi, muammolarni mustaqil hal qilishga harakat qiladi va yangi g'oyalarni sinab ko'rishga tayyor bo'ladi. Tashqi motivatsiya esa rag'batlantirish, baho va ijtimoiy e'tirof orqali o'quvchining faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Emotsional barqarorlik ham muhim omillardan biridir. O'z hissiyotlarini boshqara oladigan, stressga chidamli o'quvchilar murakkab vaziyatlarda ham to'g'ri qaror qabul qilishga qodir bo'ladilar. Aksincha, yuqori darajadagi xavotir yoki qo'rquv fikrlash jarayonini cheklab qo'yishi va ijodiy yondashuvni susaytirishi mumkin.

O'quvchilarning kognitiv qobiliyatlari, ya'ni diqqat, xotira, idrok va tafakkur jarayonlari ham tanqidiy va ijodiy fikrlashning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Diqqatning barqarorligi o'quvchiga muhim ma'lumotlarni ajratib olish imkonini bersa, xotira olingan bilimlarni qayta ishlash va qo'llashga yordam beradi. Tafakkur esa bu jarayonlarning barchasini birlashtiruvchi asosiy psixologik mexanizm hisoblanadi.

Ijtimoiy muhit ham o'quvchilarning fikrlash qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Oila, maktab va tengdoshlar orasidagi munosabatlar o'quvchining dunyoqarashi va fikrlash uslubini shakllantiradi. Qo'llab-quvvatlovchi va erkin fikr almashishga imkon beruvchi muhit ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, tanqidiy fikrlash uchun esa bahs-munozara va fikr almashish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida o'qituvchining roli alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil fikrlashga yo'naltirishi lozim. Muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, loyihaviy faoliyat, "aqliy hujum", debatlar va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalaridir. Muammoli vaziyatlar yaratish o'quvchilarning fikrlash faolligini oshiradi. Bunday vaziyatlarda o'quvchi muammoni tahlil qiladi, turli yechimlarni solishtiradi va eng maqbul variantni tanlashga harakat qiladi. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni shakllantiradi hamda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda esa erkin fikr bildirish muhitining mavjudligi juda muhimdir. O'quvchi o'z g'oyalarini tanqid qilinishidan qo'rqmasdan ifoda eta olishi kerak. Rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash va ijodiy yondashuvni qadrlash o'quvchilarda yangi g'oyalar yaratish istagini kuchaytiradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari ham fikrlash jarayonlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Raqamli ta'lim resurslari, interaktiv platformalar va virtual laboratoriyalar o'quvchilarga mustaqil izlanish, tahlil qilish va ijodiy ishlash imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, ortiqcha axborot oqimi tanqidiy yondashuvni ham talab etadi. Umuman olganda, o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish ko'p omilli va uzluksiz jarayon bo'lib, u motivatsiya, emotsional barqarorlik, kognitiv qobiliyatlar, ijtimoiy muhit va pedagogik yondashuvlar uyg'unligini talab qiladi. Ushbu omillarni to'g'ri tashkil etish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv va muammolarni samarali hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu ikki turdagi fikrlash o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularni hayotiy muammolarni samarali hal etishga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy va ijodiy fikrlashning rivojlanishi bir qator psixologik omillarga, jumladan motivatsiya, emotsional barqarorlik, kognitiv qobiliyatlar, ijtimoiy muhit va o'qituvchining pedagogik mahoratiga bevosita bog'liqdir. Ushbu omillar uyg'unlashgan holda ta'lim jarayonida to'g'ri tashkil etilsa, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va yangi g'oyalar yaratish ko'nikmalari samarali shakllanadi. Shuningdek, interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat va ijodiy topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning fikrlash faolligini oshirishda muhim

ahamiyat kasb etadi. Raqamli ta'lim resurslaridan oqilona foydalanish esa o'quvchilarga mustaqil izlanish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkonini beradi. Demak, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan tizimli pedagogik va psixologik yondashuvlar orqali o'quvchilarda innovatsion fikrlash, muammolarni samarali hal etish va zamonaviy jamiyat talablariga moslashish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu esa barkamol, raqobatbardosh va intellektual jihatdan yetuk avlodni tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'oziev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vohidov M.V. Bolalar va o'smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
6. Musurmonova O. Oila ma'naviyati va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
7. To'xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Internet ma'lumotlari.